

וביקשן לדעת באיזו מידה חייבות המושבות לשבות בשביעית.⁵ פנייתם נעשתה בשם הבארון רוטשילד שתחת אפטרופסותו עמדו אז רוב המושבות. בעת ובעונה אחת התאמצו גם חובבי ציון ברוסיה להשיג לנתמכיהם היתר לעבוד בשביעית. עסקניהם תיארו לפני רבי יצחק אלחנן תמונת מצב עגומה של הישובים, וניסו לשכנעו בנחיצות ההיתר.⁶ נטען כי המושבות שריות במצוקה כלכלית קשה, וטרם התבססו. לפיכך שביתה מעבודת אדמה תגרום להריסתן, ולגדיעת מטה לחמם של המתיישבים.⁷ לאמיתו של דבר היה זה תיאור מופרז שלא הצדיק את הבהלה לחיפוש אחר מתיר והיתר.⁷

עפ"י המכתב דלהלן, הגו הגרי"א ובנו⁸ בכעיה במשך חדשיים, וביום ט"ז שבט תרמ"ח השיב רי"א במכתב לרב צדוק הכהן. תשובתו המדויקת לא הגיעה לידינו. אולם תוכנה מבואר בהרחבה במכתב נוסף ששלח לנמען הנ"ל שלושה ימים מאוחר יותר. זהו המכתב המתפרסם כאן. לדבריו לא מצא כל היתר לעבוד בשביעית כ"א ע"י מכירת האדמות לישמעאלים⁹ למשך שנתיים¹⁰. וגם זאת בתנאי שנכרים יעבדו בשדות¹¹. ברם הוא מפציר

להתיר השמיטה. ע"כ... צריך לבלי תת יד למחמירים מתחילה, ולבלי להנהיג את השביתה כל עיקר". מל"ל דרך לעבור גולים עמ' 131-132. לאור זאת אין להתפלא כלל ועיקר על מה שאומרים בשם הגר"ש סלאנט, כי לא שמירת השמיטה עמדה אז לדיון, אלא שמירת השולחן ערוך...!

למרות שמיחדת היא מצוות השמיטה, שבה נאמר "וציויתי את ברכתי לכם וכו' כתב החזו"א (שביעית סי' י"ח סק"ד) שזו הבטחת ברכה בשביל שמירת שביעית ואפשר שיגרום החטא. וגם הברכה היא לכלל ישראל, אבל היחיד יוכל ללקות. לפי"ז תירץ למה הניחו עולי עזרא כמה כרכים מלקדשם כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית, ולא סמכו על הבטחת הברכה בשישית, אלא שראו כי גברה העניות, ולא אמרה תורה לסמוך על הברכה להמנע מהשתדלות המחוייבת בדרכי הטבע, עכת"ז. והסמ"ע בחו"מ סי' ס"ז סק"א כתב דדוקא בזמן ששמיטה דאוריתא היתה הברכה מתקיימת, משא"כ היום שהיא מדרבנן. ובאגרות ראה להגרא"ה קוק כתב שבעוה"ר אין ראויים עדיין לברכה הזו (עיי"ש סי' תקנ"ה).

הוא הגר"ר צבי הירש רבינוביץ אב"ד מיטאוו. דבשו"ת מזבח אדמה העלה שאין איסור לא תחנם - לא תתן להם חניה בקרקע - אמור בישמעאלים, דהם אינם עובדי ע"ז (ועיין בשו"ת משפט כהן סי' נ"ח וסי' ס"ג).

כיון שיש בכירה צד של הערמה בעיני לעשות זאת בהבלעה ע"י מכירה לשתי שנים כששנת השמיטה מובלעת בתוך תקופת המכר, זאת עפ"י שו"ת המביט ח"ב סי' ס"ד, ושו"ת שמן המור, יו"ד סי' ד'.

(5) קודם לכן עלו לירושלים שלושה מפקידי הבארון (וורמסר, אוסובייצקי, ובלוך) והציגו את השאלה לפני הגר"ש סאלנט. זה השיבם כי בעת ביקור הבארון בירושלים הבטיח הבארון כי יקפיד שבמושבות ישמרו מצוות וכי הוא מעוניין בשמירת השמיטה. הגר"ש סאלנט ציין כי אם האדמה תנוח שנה, תתן יותר יבולים בשנה שלאחריה, בינתיים יתקיימו האיכרים על תמיכת הנדיב כמדי שנה בשנה. עיין אצל דיסקין, מרדכי מאמר מרדכי (ירושלים, תרמ"ט) פרק ד'. הובא אצל קלויזנר שם עמ' 326. המהר"ל דיסקין שאף הוא נשאל על ידיהם נמנע באותה שעה להביע דעתו.

(6) חלק מעסקני חובבי ציון, בעיקר המשכילים, טרחו להציג את השאלה שלא בתום לב. הם תיארו את מצב המושבות בצבעים קודרים ביותר, והתמונה שהתקבלה היתה של מצב חירום הגובל בפיקוח נפש. זו היתה כנראה הפרזה מכוונת. י.מ. פינס שהכיר את המציאות מקרוב כותב (בעתון המליץ 1889 גליון 58) כי עסקני חו"צ ידעו "שברוב המושבות לא היתה העבודה מצד עצמה נחוצה כלל. ואדרבא הוסיפה להכחיש את האדמה. ואך יש אשר מצאנה נחוצה רק להורות הלכה שאין עוד זכר לשביעית בדור הזה דור דעה והשכל...". משה לייב לילנבלום, מהעסקנים הבולטים של חו"צ כותב בגילוי לב ש"אולי ע"י השביתה דרוש היה להוציא על התמיכה איזה אלפים פראנקים יתרים, לא היה כדאי להרעיש עולם בשביל זה. אבל אנוכי הבטתי על הענין מצד אחר. ידעתי את דרך יראי ההוראה שבנו... וע"כ אם ישבתו הקולוניסטים בשמיטה הראשונה הזאת יתנו למחמירים בזה פתרון פה... ואז לא תהיה עוד שום אפשרות